

Акаев А.А.

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ ИЧКИ МИГРАЦИЯНЫН СЕБЕПТЕРИНЕ ФАКТОРДУК АНАЛИЗ

Акаев А.А.

ФАКТОРНЫЙ АНАЛИЗ ПРИЧИН ВНУТРЕННЕЙ МИГРАЦИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ

А.А. Акаев

FACTOR ANALYSIS OF REASONS OF INTERNAL MIGRATION IN KYRGYZSTAN

УДК: 325:314.7

Бул макалада Кыргыз Республикасындагы ички миграциянын абалы, анын күчөшүнө алып келген факторлорду анализдөөнүн жыйынтыктары жана коомдун өнүгүшүнө тийгизген таасирлери чагылдырылды. Кыргызстандагы миграциялык процесстерди башкаруу боюнча масштабдуу социалдык жана саясий мүнөзгө ээ болгон сунуштар иштелип чыкты.

Биздин өлкөдө миграциялык процесстерге азыркы күнгө чейин илимий деңгээлде баа берилбей келе жатат. Бул багытта өнүккөн өлкөлөрдүн илимий изилдөө институттары тарабынан бир топ жумуштар аткарылды.

Автор тарабынан айылдык жааштардын ири шаарларга массалык агылуусунун күн санап өсүүсү жана бул процесс шаарларда чыңалууну пайда кылып, бир топ негативдүү социалдык проблемалардын жаралгандыгы изилдөөгө алынды.

Жыйынтыгында, ички миграциялык процесстердин негизги себептери катары адамдардын өздөрүнүн социалдык муктаждыктарын канааттандыруусу, жөндөмдүүлүгүн ишке ашыруусу, киреше деңгээлин көтөрүүсү жана башкалар эсептеле тургандыгы белгиленди.

Негизги сөздөр: миграция, ички миграция, эмгек миграциясы, миграциялык процесс, мамлекеттик саясат, социалдык-экономикалык саясат, анализ.

В этой статье отражено состояние внутренней миграции в Кыргызской Республике, результаты анализа факторов, влияющих на его рост и развитие общества. Разработаны рекомендации, имеющие социально-политический характер по управлению миграционных процессов в Кыргызстане.

В настоящее время в нашей стране на миграционные процессы не дана четкая оценка на научном уровне и это явление продолжается и по сей день. В этом направлении разработаны ряд работ научно-исследовательских институтов развитых стран.

Автором исследован каждодневный рост массового оттока сельской молодежи в крупные города, и этот процесс вызывает напряжение в городах, и приводит к ряду негативных социальных проблем.

В результате отмечалось то, что удовлетворение людьми своих социальных потребностей, реализация своих способностей, поднятие уровня доходов являются основными причинами внутренних миграционных процессов.

Ключевые слова: миграция, внутренняя миграция, трудовая миграция, миграционный процесс, государственная политика, социально-экономическая политика, анализ.

This article reflects the state of internal migration in the Kyrgyz Republic, the results of an analysis of factors affecting its growth and development of society. Recommendations are

developed that have a socio-political nature in the management of migration processes in Kyrgyzstan.

At present, in our country, the migration processes are not given a clear assessment at the scientific level and phenomenon continues to this day. In this direction a number of works of scientific research institutes of developed countries.

The author examined the daily growth of mass outflow of rural youth to large cities, and this process causes tension in the cities, and leads to a number of negative social problems.

As a result, it was noted that the satisfaction of people with their social needs, the realization of their abilities, raising the level income are the main causes of internal migration processes.

Key words: migration, external migration, labor migration, public policy, the migration process.

Учурда Кыргыз Республикасынын калкынын миграциялык процесстерин анализдөө жана аны жөнгө салуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу маанилүү маселелерден болуп саналат. Анткени, 1990-жылдардан башталган миграциялык процесстер коомдук жашоонун дээрлик бардык чөйрөлөрүнө терең жана олуттуу таасирин тийгизип келүүдө. Миграциялык процесстерди изилдөөнүн актуалдуулугун өнүккөн өлкөлөрдүн басымдуу бөлүгүндө калктын миграциялык процесстерин изилдөө боюнча бир топ илимий борборлордун иш алып баруусу тастыктап турат. Ал эми Кыргызстандын калкынын миграциялык процесстеринин саясий аспектилери учурга чейин жетишерлик деңгээлде изилдене элек.

Калктын республика ичиндеги орун которуштуруу процесстери эмгек базарынын калыптануусуна жана өнүгүүсүнө, социалдык-экономикалык шарттарга, жумушчу күчүнө болгон муктаждыкка, жумушсуздукка, региондогу экономикалык өсүүнүн айырмачылыктарына, демографиялык процесстердин күчөшүнө ж.б. байланыштуу болот.

Кыргызстандагы ички миграциянын күчөшүнө олуттуу таасирин тийгизген факторлордон болуп эгемендүүлүк жылдардан баштап улуттук тилдин (мамлекеттик тилдин) жана каада-салттардын ролунун жогорулоосу саналат. Анын натыйжасында орус тилдүү калктын Бишкек шаарына жана Чүй облусуна орун которо башташкандыгы маалым.

Республика ичиндеги эмгек миграциясы жумуш орундары менен жумушчу күчтүн балансынын туура келбегендигинин негизинде ишке ашып, белгилүү бир аймактагы иш орундары менен жана калктын ки-

решелиринин өсүү темпин камсыздоочу механизмге жараша болот [6].

Миграциялык процесстер негизинен мигранттардын алдына койгон түрдүү социалдык жана экономикалык максаттарынын негизинде ишке ашат. Бул максаттарга социалдык багытта өзүнүн социалдык муктаждыктарын камсыздоону, жөндөмдүүлүгүн ишке ашырууну, турак-жай шарттарын жакшыртууну, киреше деңгээлин көтөрүүнү кошууга болот.

Ошондой эле калктын белгилүү бир бөлүгү үй-бүлөлүк шарттардын начардыгынан да миграцияланышат. Мындай миграциялануунун башкы себеби болуп калктын жашоо-турмуштук деңгээлинин төмөндөөсү, турмуштук келечектин аныксыздыгы, калктын социалдык коргоолуусунун төмөнкү деңгээли эсептелет.

Миграция боюнча Эл аралык уюмдун маалыматы боюнча Кыргыз Республикасында калктын болжол менен 40% эгемендүүлүк мезгилден баштап өздөрүнүн жашап турган жерлерин алмаштырышкан. Өзгөчө бийик тоолуу региондордун жашоочуларынын чыгып кетүүлөрү басымдуулук кылат.

Жумушсуздуктун натыйжасында республиканын эмгек базарында бир топ начар кырдаал түзүлгөндүгү белгилүү. Бул кырдаал көптөгөн ишканалардагы эмгек акынын төмөндөп кетишине байланыштуу болот. Ал эми төмөнкү эмгек акы көптөгөн жумушчуларды кошумча акча табууга мажбур кылат. Кыргызстандын эмгек ресурстарын анализдөөнүн жыйынтыгы 1990-жылга чейинки төрөлгөн эмгекке жарамдуу жаш-курактагылардын эсебинен жогорулагандыгы белгилүү болду (1-табл.) [2].

Базардык карым-катнаштардын шарттарында жумушчу күчүнө болгон талапка жана сунушка жараша баа дайыма өзгөрүп турууга дуушар болот. Ушуга байланыштуу өндүрүштүн кезектеги жана келечектеги талаптарын канаттандырууга багытталган жумушчу күчүнүн сандык жана сапаттык дараметинин кыймылын, кайта өндүрүүсүн эффективдүү жөнгө салууга жөндөмдүү келген уюштуруучулук механизмди иштеп чыгуу зарыл [7].

1-таблица

Кыргыз Республикасынын 2015-жылга чейинки мезгилдеги эмгек ресурстарынын жана экономикалык активдүү калктын прогнозу

Жылдар	Калк (мин. адам)	Эмгек ресурстары (мин. адам)	Эконом-к активдүү калк (мин. адам)	Экон-а. ээлегендер, (мин. адам)	Эмгек ресурстарынын эконом-к активдүүлүгүнүн деңгээли (%)	Эмгек ресурстарындагы эконом-к активдүү калктын үлүшү (%)
2000	4984,2	2632,0	1926,6	1773,3	52,8	73,2
2005	5227,0	2786,0	2084,0	1877,6	53,3	74,8
2010	5542,0	2953,8	2215,3	2021,6	53,3	75,3
2015	5932,2	3154,7	2416,1	2214,8	54,2	75,9

Өлкө ичиндеги миграциялык алмашуудагы калктын агылып чыгуусу жарандардын, ал эми калктын агылып кирүүсү - айыл жашоочуларынын эсебинен болуп жатат. Мисалы, шаарга келишип, орун алгандардын ичинен 73% айыл жашоочулары, анын ичинде областтар аралык алмашууда - 52% түзөт. Негизинен, 2001-2010-жылдар аралыгында областтар ичиндеги орун которуулардын үлүшүнө 42%, ал эми областтар аралык орун которуулардын үлүшүнө 58% туура келет. Областтар аралык миграциянын бир топ жогорку деңгээли Кыргызстандын Нарын (82%), Баткен (72%) облустарына мүнөздүү болуп саналат [5].

Калктын миграциялык жүрүм-туруму негизинен жыныстык жана жаш-курактык курамдан да көз каранды болот. Республика ичиндеги мигранттардын жаш-курактык түзүмүндөгү негизги бөлүгүн калктын ишке жарамдуу жана андан жашыраак жаш курактагы адамдар, тагыраак айтканда 16-19 жаштагылар түзөт (2-табл.).

2-таблица

2010-2015-жылдардагы өрөөндөр боюнча областтар аралык орун алмашуулардын жаш-курактык топторундагы мигранттардын саны

Область	Бардык калк	Алардын ичинен жаш курактары боюнча		
		Эмгекке жарамдуулардан жашыраактары	Эмгекке жөндөмдүүлөрү	Эмгекке жарамдуулардан улуураактары
Кыргыз	249111	34594	200352	14125
Баткен	4784	506	4119	158
Жалал-Абад	19962	2210	17041	711
Бсык-Кол	22721	2559	18939	1215
Нарын	23708	2882	20128	686
Ош	20887	1862	18328	688
Талас	10100	1161	8617	321
Чүй	72087	14257	52421	5403
Бишкек	74842	9157	60759	4933

Калктын жыныстык миграцияларынын динамикалык көрсөткүчүн анализдөө областтар аралык орун которууда аялдарга караганда эркектердин аз миграциялануусу аныкталган. Аялдар кыйла ыкчамдуу келишип, жумушту оңой таба алышат. Алар негизинен төмөнкү квалификациялуу жумуштарда иштешет (үй кызматчысы, официанттар, сатуучулар, үй жыйноочулар ж.б.у.с.). Аялдар шаарлардын көчөлөрүндө, базарларында майда коммерция менен алектенишет.

Ички миграциянын таасирлери. Калктын чыгып кетүүсүнө кабылган областтар квалификациялуу кадрларды жоготуу менен эмгекке жарамдуу калктын социалдык жана кесиптик-квалификациялык түзүмү начарлайт. Натыйжада мындай региондордун өнүгүүсүн артка таркан шарттар түзүлүп, кадрлардын интеллектуалдык курамы начарлап, эмгек ресурстарын эффективдүү колдонуу төмөндөйт. Ушуга байланыштуу, калктын чыгып кетүү региондорунда өндүрүштү калыбына келтирүү, жумушчу орундарын түзүү, социалдык шарттарды жакшыртуу зарыл.

Ички миграциянын күчөшү криминалдашууга, коррупциянын, сойкулуктун ж.б.у.с. негативдүү со-

циалдык процесстердин өсүшүнө алып келүүдө. Калктын ички миграциясында активдүүлүктүн жогорку деңгээлин шаар тибиндеги ири шаарчаларга жана шаарларга кетип жатышкан айылдык жаштар көрсөтүшөт.

Шаарларга жана экономикалык жактан бир топ алдыда турган региондорго болгон стихиялуу, башкарылбаган ички миграциялык процесстер социалдык-экономикалык маселелердин бир бүтүн комплексин түзүп, ага жумушсуздук, турак-жайдын жетишсиздиги, социалдык, саясий чыр-чатактар, жогорку криминалдуулук кирет [4].

Республика ичиндеги стихиялуу миграция өлкөнүн туруктуу экономикалык жана социалдык өнүгүүсүнүн олуттуу коркунучу болуп калуусу ыктымал. Кыргызстандын калкынын айыл жеринен шаарларга болгон стихиялуу орун которуулары төрөлүүнү олуттуу түрдө төмөндөтүп, республиканын калкынын санынын табигый өсүүсүнө таасирин тийгизип жатат. Ошондуктан калктын республика ичиндеги миграциясын жөнгө салуу маселесин жумушчу орундары менен жумушчу күчүнүн ортосундагы тең салмактуулукка жетүүсү катары, алардын типтеринин жана өрөөндөрүнүн сандык мамилелештигинде кароо зарыл» [3].

Айылдык райондордон шаарларга болгон миграция процесси өлкөнүн улуттук коопсуздугуна да таасирин тийгизет. Бүгүнкү күндө айыл жашоочуларынын көптөгөн үй-бүлөлөрү Кыргызстандын оолататылган чек аралык райондорун таштап кетишүүдө. Аталган аймактарга бошогон жерлерге өзүлөрүнүн малдарын багуу, жер иштетүү үчүн колдонушкан, коңшу калктуу мамлекеттердин жарандарын жайгаштыруу маселеси келип чыгат. Ошентип, ички миграция маселелери да Кыргыз Республикасы үчүн олуттуу геосаясий мааниге ээ болот.

Жергиликтүү кыргыз жана орус тилдүү калктын агрардык түштүк региондордон Кыргызстандын өнөр жайлуу түндүгүнө болгон ички миграциянын жана коңшу Тажикстан менен Өзбекстандын ашыкча калктуу райондорунан өзбек, таджик калкынын миграциялык агылып келүүсүнүн натыйжасында республиканын түштүгүнүн чек аралык райондорунун этникалык түзүмүндө чыр-чатактар пайда болууда. Бул мамлекеттер аралык аймактык талаш-тартыштардын, сепаратисттик маанайлардын пайда болуу коркунучун жаратат.

Эң орчундуу маселе болуп жергиликтүү жашоочулар жана мигранттардын ортосундагы карама-каршылыктын пайда болушу саналат. Ал эми Өкмөт мигранттар келген аймактарда жагымдуу социалдык шарттарды түзүү мүмкүнчүлүгүнө ээ эмес. Ички мигранттардын саны туурасындагы так маалыматтардын жоктугу, алардын көпчүлүгүнүн эч жерде катталбагандыгы өкмөттүн кырдаалга баа бере албагандыгынан кабар берип турат [1].

Ош шаарынын өсүүсүнө жолтоо болгон географиялык жана экологиялык чектөөлөр ченемдүү болгондугуна карабастан айыл жеринен шаарларга, т.а.

өзбек улутундагы калк басымдуулук кылган шаарларга болгон этникалык кыргыздардын кеңири масштабдагы орун которуулары олуттуу 2 жолу этникалык аралык тирешүүлөргө алып келип, чоң көйгөйлөрдү жаратты.

Корутунду. Жыйынтыктап айтканда, республика ичиндеги миграция масштабдуу социалдык-саясий мүнөзгө ээ болуп, мамлекет тарабынан өзүнүн этноулуттук саясатынын приоритеттерин аныктоого өз таасирин тийгизет. Кыргызстандагы бул саясат төмөнкүлөргө багытталуусу зарыл:

1. Орус тилдүү калктын жана башка этностордун миграциялык маанайларын республикада болуп жаткан экономикалык, саясий, маданий жана башка кайра түзүүлөргө максаттуу багыттоо;

2. Мамлекеттик түзүмдөрдүн жана жергиликтүү административдик органдардын ички жана тышкы миграциялык процесстерине болгон көзөмөлдү күчөтүү;

3. Кырдаалды дестабилдештирүү максатына ээ болгон региондорго экстремисттик маанайдагы адамдарды киргизбөө максатындагы нелегалдуу миграция процесстерине байкоо жүргүзүү;

4. Мамлекет этникалык аралык бирдиктүү ишаракеттерди, бир этностордун башкалардын пайдасына карата укуктарын бузууга жол бербөө жана биринчи кезекте титулдук эмес этносторго карата болгон дискриминацияны алдын алуу максатында миграциялык процесстерге кылдат анализ жүргүзүүсү зарыл.

5. Калктын республика ичиндеги көчүп-конууларды турукташтыруу максатында ишкердик ишмердүүлүккө жана жумушчулардын өз алдынча ишке орношууларына, жумушсуз калкты ишке орноштурууга, кесиптик окутуу системасынын өнүгүүсүнө жана жумушсуздарды кайра окутууга, акы төлөнүүчү коомдук иштердин түзүмүн өркүндөтүүгө, көмөк көрсөтүүчү активдүү социалдык-экономикалык саясатты жүргүзүүгө багытталган иш-чаралар зарыл.

Адабияттар:

1. Внутренняя миграция в Кыргызской Республике. Международная организация по миграции. - Б., 2001. - С.19. (41)
2. Кыргызстандын өнүгүү стратегиясы. Каржы министрлиги алдындагы экономикалык, социалдык реформалар борбору. - Б., 2015. - 142-143-бб.
3. Недолужко Л. Повышение уровня жизни: задача экономической и демографической политики. - Б., 2003. - С. 5. (40)
4. Оморов Н.М. Миграционные процессы в Кыргызской Республике в годы независимости: итоги десятилетия. - Б., 2001. - С. 12-42. (39)
5. Экономика Кыргызской Республики / Под редакцией Т.Койчуева. - Б., 2002. - С. 48. (38)
6. Экономические проблемы государственного регулирования внутренней миграции населения Кыргызстана. - Б., 2001. - С. 13. (36)
7. Экономические проблемы государственного регулирования внутренней миграции населения Кыргызстана. - Б., 2001. - С. 4-6. (37).

Рецензент: д.э.н., доцент Жапаров Г.Д.